

Kazimiera Zdziebło

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wielokulturowość współczesnego społeczeństwa wyzwaniem dla edukacji i kształcenia ustawicznego

Summary

MULTICULTURALISM OF MODERN SOCIETY – A CHALLENGE FOR EDUCATION AND LIFELONG LEARNING

One of the main problems associated with the phenomenon of multiculturalism of modern society is the question of intercultural education and its role in preparing secondary school graduates and employees to work and coexist in a multicultural environment. A particularly important aspect of its activities is in the sphere of the development of appropriate human attitudes and cultural and legal awareness, as well as respect for the standards and the rules of social interaction arising from cultural diversity. Developing intercultural competence including improving knowledge, developing skills and attitudes regarding relationships and human functioning in a culturally diverse society is therefore an important area of activity in schools, universities and centres of postgraduate education. The aim of this paper is to discuss issues related to multicultural societies and the challenges for education and lifelong learning that result from the phenomenon of multiculturalism.

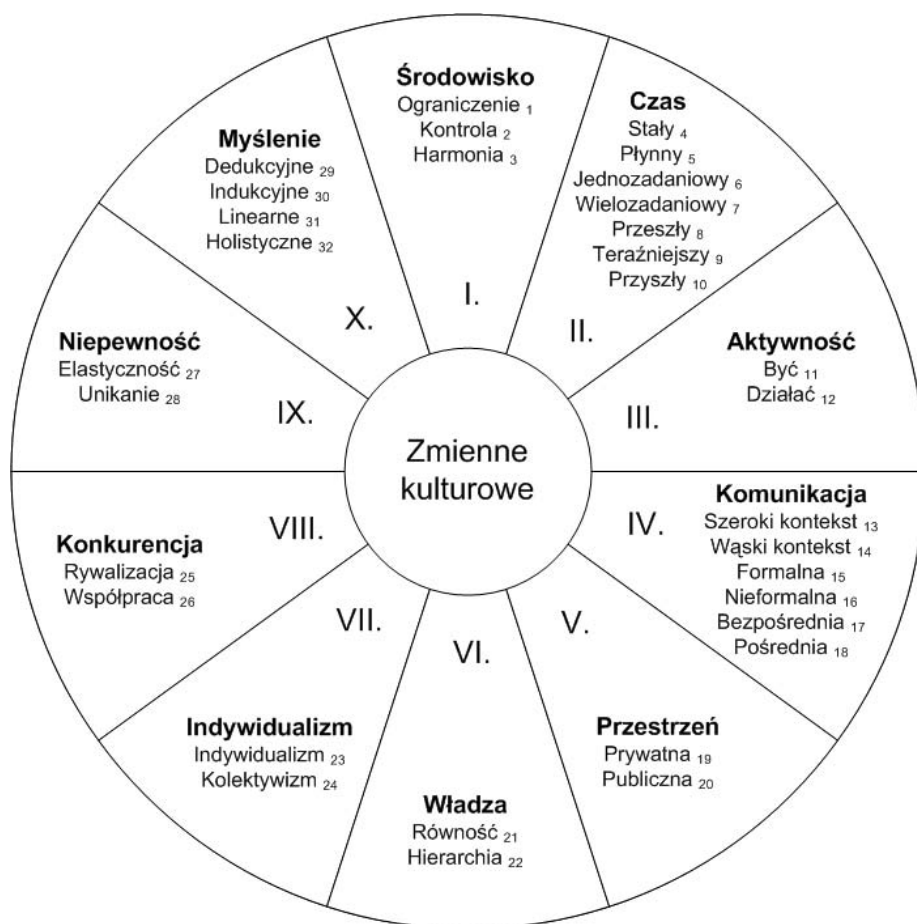
Key words: multiculturalism, education, integration

red. Paulina Marchlik

Jednym z głównych problemów związanych ze stanem wielokulturowości współczesnego społeczeństwa jest kwestia edukacji międzykulturowej. Szczególnie ważnym jej zadaniem jest działalność w sferze kształtowania postaw oraz świadomości prawnej, szacunku do ustanawianych norm i zasad współżycia społecznego. Celem niniejszej pracy jest zainteresowanie edukacyjnymi wyzwaniami w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie.

Wielokulturowość i jej wieloaspektowe ujęcie

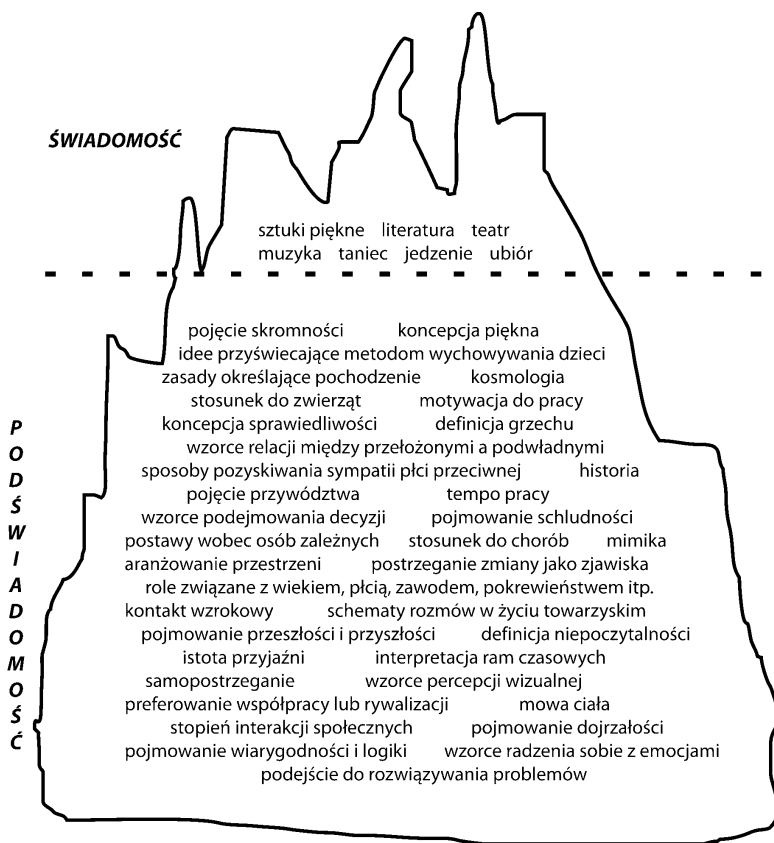
Kultura jest to ogół zasad, reguł i sposobów ludzkiego działania, wytworów ludzkiej pracy i twórczości stanowiący zbiorowy dorobek społeczeństw ludzkich. W węższym znaczeniu jest to etap historycznego procesu rozwoju społeczeństw, wyrażający się stopniem opanowania sił natury, poziomem wiedzy i uzewnętrzniania zdolności kreatywnych oraz specyficznymi formami współżycia społecznego. To również zespół nabytych podstawowych wartości, przekonań, standardów, wiedzy, moralności, zasad prawnych oraz zachowań wspólnych dla danej społeczności, które determinują sposób, w jaki dane jednostki działają, czują, postrzegają siebie i innych.

Rys. 1. Zmienne i orientacje kulturowe (Skupna, Waszczyk 2006)

Kultura danej społeczności jest przekazywana z pokolenia na pokolenie i jej elementy, takie jak religia, język, zwyczaje, prawo, są ze sobą powiązane – co na przykład oznacza, że sposób postrzegania autorytetów, moralność i etyka danej społeczności mogą być manifestowane w stylu prowadzenia biznesu, negocjacjach, zawieraniu umów, oczekiwaniach itp. (Mitchell 2000; Skupna 2012). Tę sieć powiązań przedstawia rys. 1, na którym umieszczono zmienne kulturowe i uszeregowano je w kolejności od I do X. Kolejność ta nie jest przypadkowa gdyż, im wyższy numer, tym większy związek z rdzeniem kulturowym i tym samym większy opór na zmianę orientacji (Skupna 2012).

Mówiąc o kulturze, odnosimy się do raczej ograniczonej „widocznej” jej części, np. języka, dzieł sztuki, ubioru, zwyczajów żywieniowych itp., oraz sporego „niewidocznego” wycinka, który charakteryzuje nasze życie i nas samych, np. wartości i postaw. Złożoność tę dobrze ilustruje porównanie kultury do góry lodowej (rys. 2).

Rys. 2. Kultura w postaci góry lodowej (Lázár 2007; Roche 2001)

Wielokulturowość zaś, to pojęcie, które wywodzi się od ang. terminu *multiculturalism* i ma trzy znaczenia:

1. W płaszczyźnie opisowej wskazuje na wielość kultur; wielokulturowość jest więc stwierdzeniem obiektywnego faktu zróżnicowania kulturowego danego społeczeństwa lub – szerzej – faktu istnienia na świecie odmiennych kultur etnicznych, grup religijnych, subkultur itp.;
2. Oznacza również politykę rządową zmierzającą do niwelacji napięć społecznych związanych z faktem wielokulturowości danej populacji;
3. Jest też nazwą pewnej doktryny, ruchu, nawet filozofii. W tym ostatnim przypadku wielokulturowość oznacza działania środowisk mniejszościowych skierowane na emancypację i pełniejszy udział różnych środowisk w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym kraju.

Współczesna niejednoznaczność rozumienia terminu wielokulturowość wynika z interdyscyplinarności tego obszaru badań i analiz. Odnosi się do współlistnienia wielu kultur lub ich przedstawicieli i obejmuje historię, system wartości, przekonania, poglądy i religię tych osób. Obejmuje też sposoby myślenia oraz zachowania i ma związek z socjalizacją, edukacją, językiem, a także komunikacją niewerbalną (Cianciara 2012).

Wielokulturowość, międzykulturowość, jak i transkulturowość to współlistnienie wielu różnych kultur w określonej przestrzeni społecznej. Ale wielokulturowość to różne kultury, wchodzące ze sobą w wielopłaszczyznowe interakcje. Międzykulturowość zaś to wzajemne „uczenie się kultur”, a transkulturowość to przenikanie elementów różnych kultur, czego rezultatem jest nowa jakość kulturowa. To trzy bliskoznaczne terminy, ale opisujące odmienne relacje między różnymi kulturami, występującymi w konkretnej społecznej rzeczywistości (Śliz 2011).

Z fenomenem wielokulturowości spotykamy się od początków historii ludzkości. Człowiek i jego kultura najlepiej egzystują w sytuacji zróżnicowania i ustawicznego spotykania się z innymi, gdyż tylko takie warunki są motywujące do poznawania i twórczości. Z pewnością interakcje między kulturami pozwalają na pełne zrozumienie i nadanie wartości własnej kulturze, określenie własnego miejsca i obowiązku wobec niej. Wychodząc z perspektywy pluralistycznej w interpretowaniu rzeczywistości, przyjmuje się, że społeczeństwa są i będą coraz bardziej wielokulturowe (Sadowski 1999).

Zjawisko wielokulturowości jest wszechobecne. Kontakt i przenikanie się różnych tradycji, wzorów, systemów myślowych oraz stosunku do świata, do Boga i ludzi stał się czymś nieodwołalnym i nieuchronnym we współczesnym

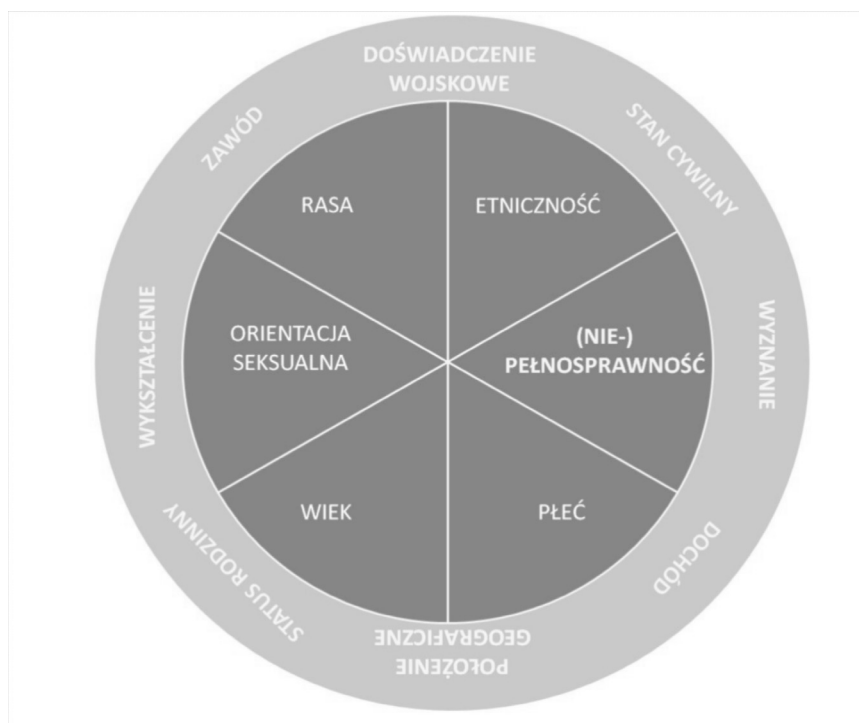
świecie. Towarzyszy ono ludzkości od wieków, ale dzisiaj obserwuje się jego spektakularne odrodzenie, także w naukach społecznych i humanistycznych. To w ich ramach podejmowane są wysiłki budowy teoretycznych modeli zjawiska. Obecnie zjawisko i termin wielokulturowość stały się podstawą analizy w ramach wielu dziedzin nauki (Śliz 2011).

Termin wielokulturowość stosuje się przede wszystkim do wysoko uprzedmiotowionych, rozwiniętych społeczeństw wieloetnicznych, zwłaszcza imigranckich. Wielokulturowość jest głównym stanowiskiem ideologicznym odnoszącym się do uczestnictwa mniejszości w kulturach i społeczeństwach narodowych oraz stosunku do zmieniającej się natury samego pojęcia kultury narodowej i ponadnarodowej; według zwolenników i propagatorów wielokulturowości, termin kultura nie ma statusu teoretycznego, ale stanowi swoiste zwierciadło, odbijające stosunki polityczne, edukacyjne i społeczno-ekonomiczne w społeczeństwach bi- i wieloetnicznych; tak ujmowana kultura jest źródłem nierówności społecznych. Wielokulturowość jako pojęcie i doktryna zdobywa także popularność w Polsce i jest ujmowana najszerzej jako problem współistnienia różnych, dawnych i tworzących się, mniejszości kulturowych, związanych nie tylko z przynależnością narodową i etniczną, ale również z religią, regionem, stosunkiem do historii, statusem osoby niepełnosprawnej, orientacją seksualną itp.; w tym kontekście wielokulturowość oznacza zasadę demokracji współistnienia jednostek i grup powołujących się na swą szczególną tożsamość kulturową (*encyklopedia.pwn.pl*).

Obecnie można mówić o szeroko rozumianej przestrzeni wielokulturowości, zróżnicowania kulturowego jako zjawisku powszechnym. Pojęcie to jest odnoszone przede wszystkim do problematyki różnic kulturowych w obrębie społeczeństw poszczególnych państw, których część stanowią mniejszości kulturowe, etniczne, religijne, domagające się określonych praw. Jest to wynik nasilających się procesów przemieszczania, migracji, uchodźstwa, łączenia rodzin, peregrynacji osób motywowanych poznawczo, edukacyjnie, kulturowo, naturalnej ciekawości innych kultur, otwarcia granic itp. Na te procesy i zjawiska nałożył się problem z przeszłości – tradycyjne rozumienie wielokulturowości (wymiar etniczności, styku kultur, pogranicza, kontaktu bezpośredniego i pośredniego, bycia na określonej przestrzeni, zajmowania pewnego obszaru geograficznego itp.) (Gęsiak 2007; Nikitorowicz 2013).

Narzędziem o dużym zasięgu stosowalności, ilustrującym złożoność tożsamości i społecznych identyfikacji (Loden, Rosener 1991) jest koło różnorodności (*diversity wheel*). Pokazuje ono (rys. 3) społeczne identyfikacje, które mają istotne znaczenie dla funkcjonowania jednostki z samą sobą, a także, czy przede wszystkim, w domu, miejscu pracy, organizacji lub szerzej – w społeczeństwie.

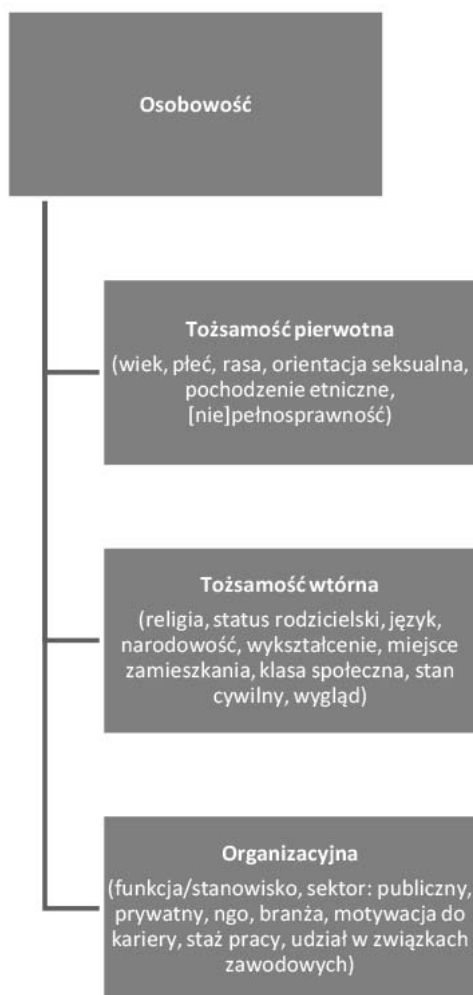
Klasyczny model składa się z dwóch kręgów. Wewnętrzny krąg jest podzielony na sześć elementów i odpowiada poszczególnym identyfikacjom społecznym: rasie, etniczności, wiekowi, płci, fizycznym zdolnościom/możliwościom i orientacji psychoseksualnej. Zewnętrzny krąg odzwierciedla takie elementy tożsamości jak: zawód, dochód, status matrymonialny, doświadczenie wojskowe, wierzenia religijne, położenie geograficzne, status rodzicielski i wykształcenie. Wymienione kategorie (zwłaszcza te pierwotne) dzielą ludzi na określone grupy społeczne funkcjonujące w asymetrycznych relacjach, którym przypisane są przywileje lub opresja. Każdy z komponentów koła różnorodności determinuje to, jak człowiek jest postrzegany i traktowany przez innych. W miarę popularyzowania się koncepcji koła różnorodności i kolejnych do niej odwołań w świecie, wzbogacano ją o różnorodne elementy, jak chociażby te związane z zawodem (staż pracy, stanowisko, branża), językiem (pierwszy, zwany „ojczystym” i tzw. obce), stylem pracy, życia, komunikowania się z innymi, hobby i zainteresowaniami (Cieślakowska 2010).

Rys. 3. Prototyp koła różnorodności (Loden, Rosener 1991)

Każdy z wymienionych elementów dodaje złożoności ludzkim tożsamościom, które, poprzez dynamiczne interakcje między sobą, kształtują nie tylko obraz siebie, własne wartości czy styl życia, ale także silnie determinują życiowe, edukacyjne, zawodowe możliwości i ograniczenia. Nie zawsze to, kim jesteśmy i jak siebie widzimy, jest zgodne i zbieżne z tym, jak widzą i traktują nas inni.

Różnice kulturowe składają się na elementy społecznej i indywidualnej tożsamości, a co za tym idzie, ludzkiej różnorodności w jej wymiarze pierwotnym, wtórnym i organizacyjnym (rys. 4).

Rys. 4. Wymiary różnorodności (Podręcznik trenerski... 2008).

Takie postrzeganie różnic kulturowych odzwierciedla założenie, że komunikowanie międzykulturowe nie występuje między kulturami, lecz między jednostkami, które uczestniczą w różnych kulturowych systemach znaczeń. Aby współpraca przebiegała sprawnie, należy przyjrzeć się różnym sposobom komunikacji osób w grupie i wyjaśnić ich znaczenie dla poszczególnych osób. Mogłoby się wydawać, że zaprezentowany model nie znajdzie zastosowania w tak homogenicznym społeczeństwie jak polskie, ale zmiany społeczne i ekonomiczne, zachodzące w całej Europie w coraz większym stopniu zaczynają dotyczyć także Polski (*Podręcznik trenera...* 2008).

Hanna Mamzer analizując problematykę wielokulturowości, zwróciła uwagę na dwie perspektywy. Pierwsza, wynika z opisu rzeczywistości i jest to patrzenie przez pryzmat realnego stanu społeczności, w ramach którego przyjmuje się możliwość kontaktowania się ze sobą przedstawicieli różnych kultur, druga – ukierunkowuje spojrzenie przez normatywny program o charakterze postulatywnym, w którym promuje się wielokulturowość i jej pozytywne cechy. Generalnie ta druga perspektywa traktuje kontakt z odmiennością jako źródło pozytywnych i wartościowych interakcji, a pomija najczęściej negatywne jego konsekwencje (Mamzer 2008).

Na potrzebę rozpatrywania wielokulturowości jako procesu zwrócili uwagę Nikitorowicz Jerzy i współautorzy, proponując analizowanie jej w kilku wymiarach:

- wymiar **empiryczny**, czyli występowanie w danym regionie zróżnicowania kulturowego w różnym zakresie;
- wymiar **świadomościowy**, czyli samodefiniowanie przynależności do określonej kultury, uznawanie jej norm, wartości i sankcji;
- wymiar **ideologiczny**, czyli podejmowanie zobowiązań etyczno-moralnych wobec innych pod względem kulturowym, wspieranie środowisk opiniotwórczych, organizacji, stowarzyszeń, fundacji w celu zrozumienia innych kultur, porozumienie, współpraca, wychowanie do pokoju i realizowanie idei poprawności politycznej, relatywizmu kulturowego, dialogu i tolerancji itp.;
- wymiar **edukacyjny**, czyli tworzenie systemu edukacyjnego, działanie na rzecz dialogu międzykulturowego przez realizację projektów i programów kształtujących postawy otwartości i porozumienia z innymi kulturami, doświadczenie inności kulturowej i uwrażliwianie na nią (Nikitorowicz 2013).

W stronę integracji

Wchodzenie cudzoziemca/migranta w odmienny krąg kulturowy określane jest terminem *akulturacja* i stanowi sytuację trudną, wywołującą podwyższony poziom stresu i silną reakcję emocjonalną. Może ona przybierać różne formy:

- Separacja – przewaga wzorców własnych,
- Integracja – dwoistość,
- Asymilacja – przewaga wzorców nowych,
- Marginalizacja (dekulturacja) – utrata własnej tożsamości przy braku identyfikacji z kulturą przyjmującą.

W reakcji na akulturację można wyróżnić następujące komponenty:

- A – afektywne reakcje na akulturację – jest to wiele różnych emocji, układających się w dynamiczny i zmienny schemat, który towarzyszy migrantom podczas codziennych zmagania z rzeczywistością w nowym kraju pobytu; niezależnie od różnych innych okoliczności życiowych, przeżywane uczucia i stany mają tyle wspólnych cech, że daje się je zapisać w formie wykresu faz stresu akulturacyjnego czyli *szoku kulturowego*. Szok kulturowy to zjawisko emocjonalnej reakcji na zmianę kultury zamieszkania. Obejmuje ono funkcjonowanie psychiczne, fizyczne i społeczne człowieka, jest rezultatem napotykanego trudności w kulturze przyjmującej, jego istotą jest doświadczenie negatywnych emocji, które kumulując się, owocują pogorszeniem ogólnego samopoczucia i satysfakcji z życia, i – co za tym idzie – całości funkcjonowania człowieka (Bochner 1994). W procesie akulturacji można wyróżnić następujące etapy: 1. miesiąc miodowy – ekscytacja; 2. konfrontacja – zamieszanie; 3. separacja/szok – złość, frustracja. Rezultatami szoku kulturowego są: zagubienie, niepewność, depresja, niepokój, bezsilność, konflikty interpersonalne (złość, nienawiść), problemy zdrowotne i zaburzenia somatyczne; 4. adaptacja – spokój; 5. dwukulturowość – twórczość.
- B – behawioralny komponent procesu akulturacji – adaptacja kulturowo-społeczna. Na rozwój zachowań sprzyjających skutecznej adaptacji i funkcjonowaniu w nowej rzeczywistości kulturowej wpływa wiele czynników: intensywność, częstotliwość oraz jakość relacji i kontaktów z osobami z danej kultury (im więcej pozytywnych relacji, tym lepsza adaptacja), dystans kulturowy między krajem pochodzenia a przybycia (im mniejszy dystans tym lepsze funkcjonowanie), długość pobytu w nowym miejscu oraz doświadczenie innych pobytów zagranicznych, wcześniejsze przygotowanie.

- C – poznawczy komponent procesu akulturacji. Osoby doświadczające spotkania z inną kulturą wystawione są na intensywny proces konfrontacji własnego sposobu myślenia oraz porównywania norm i wartości własnej kultury z często odmiennymi zasadami w nowym miejscu. Stąd istotne w tym okresie staje się poznawanie różnic kulturowych, rozwijanie wrażliwości kulturowej (od etnocentryzmu do etnorelatywizmu) (Cieślakowska 2012).

Integracja zatem wydaje się najlepszą opcją dla wszystkich. Jest ona dwustronnym procesem, polegającym na wzajemnym dostosowaniu się do siebie imigrantów i obywateli państw przyjmujących, przy czym jest to proces dynamiczny, długotrwały i ciągły. Integracja uwzględnia zatem poszanowanie prawa do zachowania własnej odrębności kulturowej przez imigrantów ze strony społeczeństwa przyjmującego. Wymaga więc ze strony gospodarzy dobrej woli, polegającej na wytworzeniu mechanizmów i procedur umożliwiających imigrantom proces integracji. Na imigrantach natomiast spoczywa obowiązek włączania się w życie społeczne i polityczne państwa przyjmującego.

Proces integracji zakłada poszukiwanie rozwiązania problemu, który pojawia się w krajach przyjmujących imigrantów, a co wynika z istnienia odmiennych etnicznie i kulturowo grup. Ta najważniejsza obowiązująca obecnie w prawie i w praktyce koncepcja integracji związana jest z – powodowaną przez obecność imigrantów – różnorodnością współczesnych społeczeństw. Należy do sfery szeroko pojętej polityki i koncentruje się na działaniach minimalizujących problemy i konflikty społeczne. Kształtuje wzajemne relacje między społeczeństwem przyjmującym imigrantów, a nimi samymi. Integracja pojawia się także w kontekście politycznym, w którym wykorzystywana jest w walce o władzę. Imigrantów przedstawia się jako problem i zagrożenie, aby zrealizować interesy poszczególnych grup i partii politycznych.

Ager i Strang podają kilka kluczowych dziedzin integracji:

- dostęp do zasobów publicznych (środki i cele integracji): rynek pracy, zamieszkanie, edukacja, zdrowie,
- połączenia społeczne: kontakty z instytucjami społeczeństwa przyjmującego, relacje z grupą dominującą, relacje wewnątrzgrupowe,
- czynniki ułatwiające: wiedza językowa i kulturowa, stabilność i bezpieczeństwo,
- fundament integracji – prawo i obywatelstwo (Ager 2004).

Wyzwania dla edukacji

Istotą społeczeństwa wielokulturowego wydaje się poszukiwanie perspektyw tworzących określoną wspólnotę przy jednoczesnym dostrzeganiu różnorodności wizji, budowaniu społecznej jedności z uwzględnieniem wielości poglądów i specyfiki grup. Wielokulturowość zdaje się tworzyć przestrzeń publiczną umożliwiającą różnym grupom interakcje i tym samym proponować różne formy pluralizmu, który może być rozumiany tylko jako występowanie obok siebie różnych kultur, prowadzące nawet do powstania uporządkowanych struktur społecznych, jak wskazuje (Babiński 1997).

Różnice motywują do wzajemnego poznawania się, ustawicznego negocjowania, dają szansę na przejście od reakcji na odmiennność, w której często ujawnia się brak zrozumienia, megalomania, ksenofobia, uprzedzenia, bazowanie na stereotypach itp., do interakcji, czyli celowego poznawania, zrozumienia, współpracy, współdziałania, negocjacji, ustawicznego dialogu rozumianego jako imperatyw rozwoju i zachowania pokoju. W tym kontekście pojawia się problem postaw wobec kultury własnej i innych, dylematów takich jak: nacjonalizm – patriotyzm, separacja – otwartość, fanatyzm – tolerancja itp. Szczególnie obecnie należy zdawać sobie sprawę ze złożoności postaw, ich komponentów (uczucia – emocje, zachowania – działania, wiedza – orientacja poznawcza, jej źródła i jakość). Coraz wyraźniej zauważa się wpływ zakodowanych w umysłach stereotypów i mitów, izolowania się w swojej kulturze, zamykania umysłu i uczuć w granicach swoich wyobrażeń, urojeń i lęków. Stąd w procesie kształtowania postaw i realizowania idei interakcji, istotną rolę odgrywają edukacja i polityka społeczna. To one wprowadzają zasady, wyzwalają motywację, uczą zachowań oraz działań i to właśnie one mają uświadomić wartość różnych kultur, a także możliwość ich pokojowego współistnienia i rozwoju ludzkości przez poszanowanie różnic kulturowych (Nikitorowicz 2013).

Jednym z głównych problemów związanych ze stanem wielokulturowości współczesnego społeczeństwa jest problem edukacji międzykulturowej; szczególnie ważnym jej zadaniem jest działalność w sferze kształtowania w pełni ludzkich postaw oraz świadomości prawnej, szacunku do ustanawianych norm i zasad współżycia społecznego (Nikitorowicz 2007).

W społeczeństwie tradycyjnym system edukacji i procesy w nim dokonujące się, jakkolwiek miałyby kształt, były zawsze częścią określonego systemu kulturowego, były naturalnie kształtującym się podsystemem systemu kulturowego, który był istotny ze względu na swoją funkcję reprodukcyjną. Jaki jednak

kształt ma mieć system edukacji w społeczeństwie, w którym nie panuje już jeden dominujący porządek kulturowy, społeczeństwie, które składa się z wielu istniejących obok siebie, niekiedy będących w stanie konfliktu, porządków kulturowych? – pyta słusznie jeden z autorów na łamach „Forum Politologicznego” (Krzyżaniak 2005).

Ponad dwadzieścia lat temu Nikitorowicz przewidywał, że w najbliższej przyszłości systemy edukacyjne z monokulturowych przekształcą się w multi-kulturowe i interkulturowe. Pisał:

(...) pociągnie to za sobą konieczność zmian w zakresie celów, treści, zasad i organizowania funkcjonowania oświaty i szkolnictwa. W nowych programach szkolnych winny się znaleźć treści prezentujące odmienne grupy etniczne, kształtujące postawy ciekawości poznawczej i tolerancji dla inności

(...) strategia „tygla” zakłada możliwość edukacji każdej z grup we własnej kulturze i fuzji z kulturą dominującą przy zachowaniu „inności”

(...) koncepcja tygla zakłada, że wszystkie grupy etniczne mają jakieś pozytywne strony, a ich kultury zmieszane w tyglu połączą się w nową, wyższą kulturę co stanowi źródło ich siły (Nikitorowicz 1995).

Przyjmując, że wielokulturowość jest faktem a międzykulturowość zadaniem, twierdząc, że wobec ożywienia i wzrostu tłumionych nacjonalizmów, fanatyzmów, ksenofobii, megalomanii, ujawniającej się agresji, dyskryminacji, terroryzmu itp. – szczególnie ważnym zadaniem edukacyjnym jest realizowanie wartości humanistycznych, wspólnych wartości ogólnoludzkich. Edukacja nie narzuca, ale pomaga rozpoznać siebie i pomóc w rozpoznaniu innych poprzez doświadczanie, utrwalanie, przeżywanie, uwrażliwianie. Kształtowanie się możliwości i zdolności człowieka dotyczy wielu wymiarów jego funkcjonowania: biologicznego, społecznego, psychicznego, intelektualnego, egzystencjalnego, ekonomicznego, kulturowego itd. Stąd w wielu określeniach, dotyczących edukacji zwraca się uwagę na wszelkie wpływy (ogół wpływów) na jednostki i grupy ludzkie. Podkreśla się, że wpływy winny sprzyjać rozwojowi i wykorzystywaniu posiadanych możliwości tak, aby w maksymalnym stopniu jednostki i grupy stawały się świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty rodzinnej, lokalnej, społecznej, narodowej, kulturowej i globalnej oraz były zdolne do aktywnej samorealizacji, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości. Edukacja z jednej więc strony wspiera procesy zakorzeniania w kulturze rodzimej, sytuuje w świecie społeczności lokalnych i jednocześnie odkrywa i pozwala przekraczać bezpośrednie doświadczenia, zauważać innych: z ich historią, różnicami i podobieństwami, uświadamiać specyfikę odrębności i jednocześnie wspólne dziedzictwo ludzkości. Wprowa-

dzenie do edukacji kategorii dialogu, pluralizmu kulturowego, świadomości międzykulturowej, pozwala modyfikować narosłe mity, uprzedzenia, stereotypy i jednocześnie upowszechniać potrzebę zauważania i poznawania odmienności, zrozumienia i współpracy z nimi, wzajemnego udzielania wsparcia i pomocy (Nikitorowicz 2011).

W wielu dokumentach Unii Europejskiej znajdują się zalecenia i wytyczne edukacyjne dotyczące kształtowania kompetencji międzykulturowych społeczeństwa.

W niektórych z nich czytamy: obecnie zrozumienie i kompetencje międzykulturowe są ważniejsze niż kiedykolwiek, pozwalają bowiem dostrzec i poznać przyczyny niektórych najbardziej uciążliwych problemów, nękających współczesne społeczeństwa. A u podstaw takich zjawisk jak dyskryminacja, rasizm, mowa nienawiści, leżą właśnie różnice kulturowe, społeczno-kulturowe, etniczne i inne. Dlatego w wielu aspektach naszego życia odczuwamy znaczącą potrzebę zapewnienia takiej edukacji, która uczyłaby obywateli żyć wspólnie. Wszyscy powinniśmy rozwijać kompetencje międzykulturowe i nabywać umiejętności porozumiewania się ponad podziałami kulturowymi, co jest podstawą funkcjonowania zróżnicowanych społeczeństw demokratycznych. Biała księga o dialogu międzykulturowym, przyjęta w maju 2008 r., uznaje edukację międzykulturową za jeden z pięciu najważniejszych obszarów, w których należy podjąć działania rozwijające poszanowanie praw człowieka, demokracji, rządów prawa oraz porozumienia. Kompetencje międzykulturowe są zatem potrzebne każdemu, ale skoro nie są nabywane automatycznie, powinno się je kształtować i rozwijać przez całe życie – Josef Huber, dyrektor Programu Pestalozzi, Strasburg, styczeń 2012 (Brotto i in. 2014).

Państwa członkowskie UE zobowiązują się do podejmowania odpowiednich kroków w celu szerokiego rozpowszechnienia Powszechnej Deklaracji UNESCO o Różnorodności Kulturowej oraz popierania jej skutecznego wprowadzania w życie, współpracując nad realizacją jej wszystkich celów. Zadania dla edukacji w tym obszarze, to m.in. działania mające na celu:

- Uświadamiać poprzez edukację, pozytywną wartość różnorodności kulturowej oraz udoskonalać w tym celu zarówno programy szkolne, jak i kształcenie nauczycieli;
- Włączać do procesu nauczania, kiedy to właściwe, tradycyjne podejście pedagogiczne, aby chronić i jak najpełniej wykorzystywać metody komunikowania się i przekazywania wiedzy dostosowane pod względem kulturowym;

- Wspierać proces „alfabetyzacji cyfrowej” i zapewniać lepsze opanowanie nowych technologii informacji i komunikacji, które powinny być uznane zarówno za dyscypliny nauczania, jak i za narzędzia pedagogiczne, pozwalające na usprawnianie skuteczności usług edukacyjnych;
- Wspierać różnorodność językową w przestrzeni cyfrowej oraz ułatwiać powszechny dostęp, poprzez sieci globalne, do wszelkich informacji należących do domeny publicznej (Powszechna Deklaracja o Różnorodności Kulturowej 2001).

Zakończenie

Istnieniu odmiennych kultur w określonej przestrzeni geograficznej może towarzyszyć silny dystans poznawczy, wyrażający się zamykaniem w obawie przed asymilacją, egzystowaniem w izolacji społecznej i całkowitym brakiem zainteresowania odmiennymi kulturami, a nawet budowaniem jedności kulturowej przez zawłaszczanie tożsamości i w efekcie tworzeniem zunifikowanego społeczeństwa. W tym niekończącym się procesie komunikacji powstawały i powstają problemy. Dotyczące one wzajemnego zrozumienia oraz współżycia w związku z ujawnianą na zewnątrz treścią kultury, zachowaniami wskazującymi na kulturową odrębność, liczbą i jakością kontaktów, ich płaszczyznami i formami, dobrowolnością i wymuszaniem komunikacji społecznej, zapożyczeniami bądź jednostronnością przyjmowania określonych wartości, otwartością na nowe oferty i ich wchłanianiem do własnego systemu czy skupianiem się wyłącznie na kultywowaniu własnych tradycji itp. Głównie z tego powodu powstają zasady polityki do spraw wielokulturowości oraz akty legislacyjne; stąd też w takich krajach jak Kanada czy Australia bierze się wielokulturowość oficjalna (zinstytucjonalizowana) państwa. Oznacza ona prowadzenie polityki przestrzegającej zasad pełnego równouprawnienia obywateli niezależnie od pochodzenia, rasy, płci, religii itp. Brak określonej polityki w tym zakresie może powodować aktywność w kierunku przewyższania wzajemnych uprzedzeń warunkowanych kulturą, rasą, językiem czy religią, działania w różny sposób upominające się o uznanie i prawa, ale też pasywność, ambiwalencję i bunt, charakteryzujące wielokulturowość nieoficjalną (żywiolową). W przypadku tego rodzaju wielokulturowości istotne postulaty, wypracowane zasady i działania w zakresie tolerancji, zrozumienia Innego, uświadomienia sobie współzależności, zapożyczeń oraz zjawiska przenikania kultur nie zawsze znajdują odbicie w rzeczywistości.

Problemem jest to, jak postrzegamy Innych, czy i w jaki sposób ich rozumiemy, co w nich uznajemy i jakie cechy inne niż własne cenimy. Z wielu badań wynika, że mamy kłopoty z analizą wartości innych kultur, dostrzeganiem jej, przyznawaniem jej wartości, z interpretowaniem, porównywaniem. Odwołujemy się do uprzedzeń i stereotypów, myślimy raczej intuicyjnie niż analitycznie. Mamy problemy z umiejętnością segregowania, wybierania, weryfikowania informacji. Dlatego uznaliśmy, że potrzebna jest diagnoza wiedzy o innych kulturach w kontekście otwartości informacyjnej, tożsamościowej, dialogu negocjacyjnego i symbiozy kulturowej.

Wyodrębnienie tych wymiarów, nadanie im znaczenia – zwłaszcza wymiarowi edukacyjnemu – w procesie kształtowania społeczeństwa wielokulturowego może się przyczynić do lepszego rozumienia faktu międzykulturowego i tożsamości wielowymiarowej.

Wielokulturowość zatem dotyczy naturalnego stanu społeczeństwa, które z istoty jest zróżnicowane, a mianowicie: wielojęzyczne, wieloetniczne, wielowyznaniowe itd. Różnice te widać we wspólnej przestrzeni publicznej. Transkulturowość odnosi się do integrowania różnych aspektów innych kultur przez jednostkę. Coraz silniejsze przenikanie się różnych grup społecznych, które dziś jest szczególnie widoczne na obszarach miejskich, wpływa na niwelowanie tradycyjnych granic narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych itp. W konsekwencji tożsamość poszczególnych jednostek może stać się na tyle wielowarstwowa, że nie da się jej już przedstawiać przy pomocy jasnych i wyraźnie sprecyzowanych kategorii. Takiej osobie trudno też opisać złożoność odczuwanego przez nią poczucia przynależności. Międzykulturowość to aktywny wymiar różnorodności. Zakłada interakcje między jednostkami, grupami społecznymi i społecznościami: (...) Jako narzędzie uczenia się demokracji, edukacja międzykulturowa świadomie kreuje sytuacje wymiany, wzajemnego oddziaływania i wzbogacenia się kultur. Jej celem jest wspieranie różnorodności i złożoności w procesie zmian kulturowych (Brotto i in. 2014).

Bibliografia

- Ager A., Strang A. 2004. *Indicators of Integration: Final Report*, Home Office, London.
- Babiński G. 1997. *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność – zróżnicowanie religijne – tożsamość*, Nomos, Kraków.
- Brotto F., Huber J., Karwacka-Vögele K., Neuner G., Ruffino R., Teutsch R. 2014. *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Rada Europy. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.

- Cianciara D. 2012. *Aspekty wielokulturowości w dzisiejszej Polsce*, „Problemy higieny i epidemiologii”, nr 1.
- Cieślukowska D. 2010. *Tożsamość społeczna*, [w:] *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków.
- Cieślukowska D. 2012. *Psychologiczne i społeczne konsekwencje wyjazdu do innego kraju*, [w:] *Od migracji do integracji. Vademecum*, red. A. Chmielecka, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa.
- Conseil de l'Europe. 2003. *Déclaration des ministres européens de l'Éducation sur l'éducation interculturelle dans le nouveau contexte européen, 21e session de la Conférence permanente des Ministres européens de l'Education «Education interculturelle : gestion de la diversité, renforcement de la démocratie»*, Conseil de l'Europe, Athènes, http://www.coe.int/T/F/Com/Dossiers/Conferences-ministerielles/2003-Education/decl_final.asp
- Gęsiak L. 2007. *Wielokulturowość. Rola religii w dynamice zjawiska*, WAM, Kraków.
- Krzyżaniak S. 2005. *Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym*, t. 2, „Forum Politologiczne”, s. 155–169.
- Lázár I. 2007. *Developing and assessing intercultural communicative competence: a guide for language teachers and teacher educators*, Languages for Social Cohesion, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Loden M., Rosener J. 1991. *Workforce America! Managing Employee Diversity As a Vital Resource*, McGraw-Hill Burr Ridge, Illinois, U.S.A.
- Mamzer H. 2008. *Inny uprzedmiotowiony? Jak mówić o wielokulturowości*, [w:] *Czy kres wielokulturowości?*, red. H. Mamzer, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Mitchell Ch. 2008. *A Short Course in International Business Culture*, World Trade Press, Petaluma.
- Nikitorowicz J., Sobecki M., Danilewicz W., Muszyńska J., Misiejuk D., Bajkowski T. 2013. *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie tradycyjnej wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Nikitorowicz J. 1995. *Pogranicze tożsamość edukacja wielokulturowa*, Wydawnictwo Trans-Humana, Białystok.
- Nikitorowicz J. 2007. *Edukacja międzykulturowa. Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Nikitorowicz J. 2011. *Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*, red. A. Paszko, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków.
- Podręcznik trenerski. Zarządzanie firmą równych szans*. 2008. EQUAL, Fundacja Feminoteka, Warszawa, www.genderindex.pl oraz www.feminoteka.pl.
- Powszechna Deklaracja UNESCO o Różnorodności Kulturowej, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Dekl_o_roznorodnosci.pdf
- Rada Europy. (1995 – wyd. oryg.; 1997). *Nauczanie i uczenie się: Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, tłum. K. Pachniak, R. Piotrowski, seria: Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa.

- Roche J. 2001. *Interkulturelle Sprachdidaktik: eine Einführung (Narr Studienbücher)*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Sadowski A. 1999. *Sterowanie wielokulturowością. Dotychczasowe doświadczenia i kierunki przemian (na przykładzie województwa białostockiego)*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Wydawnictwo Trans-Humana, Białystok.
- Skupna O., Waszczyk M. 2006. *Różnice kulturowe w marketingu międzynarodowym*, [w:] *Zarządzanie-Etyka-Człowiek. Odpowiedzialność i humanizacja w procesach gospodarowania i zarządzania*, red. J. Kubka, Politechnika Gdańska, Gdańsk, dostępny na: www.waszczyk.pl/publikacje/Skupna_Waszczyk_Kultura_Marketing_PL.doc (otwarty 20.05.2017).
- Śliz A. 2011. *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival caravan czy wielokulturowe street party?*, „Studia Socjologiczne”, nr 4 (203).

Źródło encyklopedyczne

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wielokulturowosc;3995791.html>